

Zavalnyuk L. V. The structure of epithet in genre variety of newspaper-magazine publicism

Summary

The object of the study are epithet's structures in newspapers and magazines of Ukraine of beginning of the XXI century. The main purpose of the article consists in generalization of linguists theories for the classification of MASS-MEDIA genres and ground of expediency of functioning the epithet's constructions in a newspaper-magazine publicism, with the ability to form lexical-semantic groups. The subject of the research is the articles of different genre aspiration of newspapers «Voice of Ukraine», «Newspaper in Ukrainian» magazines «Universe», «Vynnychanka», «Vinnitsa region» for the 2015 year.

At the present stage of the genre system of newspaper and magazine periodicals not formed a unified distribution of genres between the three groups, and their boundaries are rather shaky. Such differences in the classification of genres of the periodic press favor the genre that has stable characteristics and is an expression of social reality.

In a publicism actual is a problem of choice of exact, expressive word. Epithet is one of such bright and expressive words. Investigating the language of newspapers and magazines of Ukraine of beginning of the XXI century, ability of epithets to form the lexico-semantic fields is set. In the scientific article requires a detailed study of the semantic field structures epithet to describe the character of the individual.

Research the epithet's structures in a newspaper-magazine publicism should be extended because there are the scientific studies on the theme yet.

Key words: *informative, analytical and artistically-publicism genres of periodicals, epithet, lexico-semantic field, lexico-semantic group.*

УДК 811.161.2'373.4

Задоєна Л. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри практичного мовознавства
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
E-mail: zadoyana_larisa@meta.ua

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ СИНОНІМІЇ ТА АНТОНІМІЇ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА**

У статті проаналізовано лексико-семантичні відношення синонімії та антонімії в українській термінології цукрового виробництва. Синоніми у терміносистемі цукрового виробництва класифіковано за ступенем тотожності семного складу (повні (дублети), часткові синоніми), за належністю до певної семіотичної системи (аббревіатури), за структурою (однослови, словосполучення). Терміни-антоніми за структурою поділено на такі типи: однослови, словосполучення (двокомпонентні, трикомпонентні, чотирикомпонентні та багатоконпонентні).

Ключові слова: *термінологія цукрового виробництва, термін, лексико-семантичні відношення, синонімія, антонімія.*

Фіксація та збереження накопичених людиною знань передбачають використання термінів – лексичних виразників наукових понять. Рівень розвитку термінології має задовольняти потреби комунікації, зокрема в галузі науки й техніки, оскільки вільно оперувати системою понять, окреслювати та координувати напрям дослідження можна лише за наявності уніфікованої й унормованої терміносистеми.

Терміни – логіко-мовленнева основа наукових теорій, лінгвістичне опрацювання термінологійних систем є однією з форм теоретичного узагальнення й розвитку науки, одним із різновидів теоретичної науки. Це своєрідне дзеркало об'єктивної дійсності та рівня розвитку науки. Без термінології, що адекватно відбиває досліджуваний об'єкт, не може бути й науки [1, с. 5].

У генетичному, семантичному, терміновіроному аспектах галузеві терміносистеми української мови досліджували лінгвісти І. В. Волкова, Л. Д. Малевич, Т. В. Михайлова, Л. О. Симоненко, Н. А. Цимбал, О. В. Чуешкова, О. Г. Чумак та інші. Українська термінологія цукрового виробництва об'єктом лінгвістичного аналізу ще не була.

Докладного вивчення на матеріалі терміносистем потребують лексико-семантичні відношення синонімії та антонімії у термінології.

У лінгвістиці дослідженням синонімічних та антонімічних відношень у термінологіях різних галузей знань займалися Ю. Д. Апресян, С. Г. Бережан, О. О. Брагіна, Г. Й. Винокур, Б. М. Головін, В. А. Гречко та інші.

Актуальність теми статті зумовлена відсутністю характеристики явищ синонімії, антонімії в українській термінології цукрового виробництва.

Метою пропонованої роботи є дослідження синонімічних і антонімічних відношень в українській термінології цукрового виробництва.

Лінгвістичний аналіз української термінології цукрового виробництва в аспекті лексичної парадигматики засвідчує широкий вияв синонімії та антонімії на сучасному синхронному зрізі, наприклад: *пісковловлювач – пісковіддільник* [ТСТОБ, с. 61], *шкірка – епідерміс* [ТСТОБ, с. 6], *пептизація – розчинення* [Сирох, с. 61], *тандж – брак (бурякової стружки)* [ДСТУ, с. 4], *жом – вичавки* [ДСТУ, с. 4], *ванносатурація – дефекосатурація* [ДСТУ, с. 6], *брикети – гранули (бурякового жому)* [ДСТУ, с. 13], *тростинний (тростиновий) цукор* [РУСДПЦП, с. 219] – *жовтий цукор* [ТСТОБ, с. 38] – *цукор-сирець* [РУСДПЦП, с. 219], *краці – гірші попередники (багаторічні трави)* [Роїк, с. 72], *високий – низький урожай (коренеплодів цукрових буряків)* [Чугун, с. 84], *стигли – недостиглі буряки* [Сирох, с. 57], *вища – нижча цукристість (коренеплодів цукрових буряків)* [Осок, с. 516], *рідкий – густий промий* [ДСТУ, с. 6], *буряки тривалого зберігання – буряки короточасного зберігання* [РУСДПЦП, с. 221], *висока – середня – низька (загальна комбінаційна здатність)* [Чугун, с. 89], *висока – середня – слабка (загроза розвитку кореніду)* [Роїк, с. 154] тощо.

У термінології прояв явища синонімії пояснюється специфікою терміна як мовного знака. Якщо в загальнолітературній мові кожне слово синонімічного ряду має одне значення у певному контексті, то термін має одне значення незалежно від контексту. У термінологійних системах роль синонімів значно менша, тому що в них реалізується переважно тільки різновид синонімії повного і часткового характеру [6, с. 180].

Явище синонімії в термінології дослідники трактують по-різному, зокрема в аспекті *синонімія-дублетність*. Так, В. П. Даниленко вважає: «Терміни, які виражають певне поняття, як правило, не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що ввійшли до термінологійної системи внаслідок мовних контактів і різноспрямованих тенденцій у процесі її формування» [2, с. 53]. А. П. Коваль доводить: «Наявні в термінології паралельні назви того самого поняття є дублетами. Дублетність – це явище, відмінне від загальномовної синонімії. Оскільки термін має свою дефініцію і саме через неї співвідноситься з поняттям, він у своїй словесній формі містить певну наперед задану кількість істотних ознак цього поняття. Поки визначення поняття не змінюється, будь-яка словесна форма буде дублетом до попередньої, тобто одиницею з тією самою дефініцією. Тому вважається, що в межах термінології існують лише терміни-дублети і не існує термінів-синонімів» [3, с. 262].

Синоніми в терміносистемі цукрового виробництва доцільно класифікувати за такими критеріями:

1) за ступенем тотожності семного складу: повні (дублети) та часткові синоніми. Повні синоніми (дублети, абсолютні синоніми) цілком тотожні за своїм семантичним складом [4, с. 104], можуть бути виражені різними лексемами, але позначати одне поняття, наприклад: *На сучасних цукрових заводах видалення цукру з буряків проводиться дифузійним способом (екстракцією), який полягає в протипотоковій обробці бурякової стружки гарячою водою* [Бахм, с. 275]; *Дефекація (ваннування) перед другою сатурацією – перемішування протягом певного часу фільтрованого підігрітого соку першої*

сатурації з попередньо доданим вапном з метою розкладання залишкових редукувальних цукрів і амідів та досягнення на другій сатурації підвищеного ефекту адсорбційного очищення соку на утвореному карбонаті кальцію і максимального видалення із розчину іонів кальцію [ТСТОБ, с. 30] тощо.

Часткова синонімія реалізована в терміносистемі в аспекті родо-видової синонімії, що використовують для уникнення тавтології чи мовної економії, оскільки часто з контексту зрозуміло, що йдеться про **цукровий буряк**, а не, скажімо, про **кормовий**, тому оперують одиницею **буряк**: *Причому, у деяких районах Рівненської, Волинської, Хмельницької областей, а також у передгірній частині Львівської області зменшення ресурсів ФАР пов'язане зі скороченням тривалості вегетаційного періоду, яка навіть за оптимальних строків сівби буряків і збирання врожаю становить не більше 160 днів, тобто на 10–15 днів менша, ніж у більшості лісостепових районів, і майже на місяць менша, ніж у південно-західній частині зони бурякосіяння України [Роїк, с. 24]; Так, запізнення з початком вегетації цукрових буряків на 10 днів після 25 квітня зумовлює зменшення ресурсів ФАР на 750–800, у південній частині Лісостепу – на 820–850 тис. мДж/га, тоді як подовження вегетації таких посівів на 10 днів після 25 вересня компенсує весняні втрати ФАР переважно лише на 50–60 % [Роїк, с. 24];*

2) за належністю до певної семіотичної системи: абрєвіатури, наприклад: *нахилений шнековий дифузійний апарат – НШДА [Пряд, с. 10], ротаційний дифузійний апарат – РДА [Пряд, с. 10], загальна комбінаційна здатність – ЗКЗ [Чугун, с. 83], редуційно-охолоджувальна установка – РОУ [ТСТОБ, с. 34], умовні кумаринові одиниці – УКО (одиниця виміру токсичності ґрунтів) [Роїк, с. 67], фотосинтетично активна радіація – ФАР [Роїк, с. 24], найменша вологосмність – НВ (ґрунту) [Роїк, с. 37], запилювач багатонасінний – ЗБ [Чугун, с. 3] та ін.;*

3) за структурою: однослови: *сатурація – насичення [Бахм, с. 283], дефекація – вапнування [ТСТОБ, с. 30], бункер – збірник [ТСТОБ, с. 31], сечовина – карбамід [Роїк, с. 97], флоема – луб [ТСТОБ, с. 7], ксилема – деревина [ТСТОБ, с. 7], словосполучення: буряки цукрові волокнисті [РУСДПЦП, с. 221] – буряки цукрові цвітущі [ТСТОБ, с. 20], дифузійний сік – сирий сік [Бахм, с. 281], фактор бурякової стружки – фактор шведський [ТСТОБ, с. 45], еродовані ґрунти – схилі ґрунти [Роїк, с. 21], плановий врожай – запрограмований врожай [Роїк, с. 90], сплавні площадки – бурячні площадки [Бахм, с. 272], рандеман напівпродукту – коефіцієнт виходу цукрози з напівпродукту [ТСТОБ, с. 50], вакуум-насос роторний – компресор роторний [ТСТОБ, с. 53], зона цукросировинна – зона бурякосіяння [ТСТОБ, с. 13], урожайність цукрових буряків залікова – урожайність цукрових буряків фактична [ТСТОБ, с. 14], плямистість бактеріальна – плямистість дірчаста [ТСТОБ, с. 16], гниль сердечка – борне голодування (цукрових буряків) [ТСТОБ, с. 18], бактеріоз слизовий – гниль слизова (цукрових буряків) [ТСТОБ, с. 18], дефекація попередня – вапнування попереднє [ТСТОБ, с. 29], дефекація основна – вапнування основне [ТСТОБ, с. 29], сік освітлений – декантат соку [ТСТОБ, с. 33] тощо.*

Отже, специфіку синонімії термінології цукрового виробництва становлять синонімічні ряди, диференційовані за різними типологічними ознаками.

Антонімія є також однією з найважливіших системотвірних категорій у лексиці. Л. О. Новиков зазначає: «Антонімічність знаходить своє вираження у смислового змісті слова. Вона виступає в ролі особливої характеристики лексичного значення слів як специфічно мовне відбиття відмінностей і протиріччя у предметах і явищах об'єктивного світу» [5, с. 13].

За структурою у термінології цукрового виробництва виділяємо такі типи термінів-антонімів:

1) однослови: *цукор – нецукор [ДСТУ, с. 18], мікроелементи – макроелементи [ДСТУ, с. 12], цукри – нецукри [Бахм, с. 283], твердий – рідкий (стан) [ДСТУ, с. 34], великий – малий (розмір коренеплоду) [Роїк, с. 22], навантаження – розвантаження (вантажів) [ТСТОБ, с. 54] тощо;*

2) словосполучення: двокомпонентні: *рідкий промий – густий промий [ДСТУ, с. 6], сульфатований сік (сироп) – нессульфатований сік (сироп) [ДСТУ, с. 6], очищений сік – неочищений сік [ДСТУ, с. 17], рідкий цукор – спресований цукор [ДСТУ, с. 11], розчинні речовини – нерозчинні речовини*

[ДСТУ, с. 14], чисті коренеплоди (цукрових буряків) – брудні коренеплоди (цукрових буряків) [Бахм, с. 280], органічні сполуки (білки, щавлева кислота) – неорганічні сполуки (солі калію, натрію, фосфору) [Бахм, с. 281]; солодкий сік [Бахм, с. 284] – кислий сік [Бахм, с. 283]; трикомпонентні: проріджування посівів механізоване – проріджування посівів ручне [ТСТОБ, с. 12], живі клітини тканини – мертві клітини тканини [ТСТОБ, с. 8], надземні органи рослини – підземні органи рослини [ТСТОБ, с. 15], висока кислотність ґрунту – низька кислотність ґрунту [ТСТОБ, с. 15], тарне зберігання цукру – безтарне зберігання цукру [ДСТУ, с. 10], насичений цукровий розчин – ненасичений цукровий розчин [ДСТУ, с. 15], втрати цукру ураховані – втрати цукру невраховані [ДСТУ, с. 18], сухе протруювання насіння – мокре протруювання насіння [Роїк, с. 60]; чотирикомпонентні: нові сорти цукрових буряків – старі сорти цукрових буряків [ТСТОБ, с. 4], живі клітини рослинної тканини – мертві клітини рослинної тканини [ТСТОБ, с. 6], пошкоджене листя цукрового буряка – непошкоджене листя цукрового буряка [Роїк, с. 61], квітконосний пагон цукрового буряка – неквітконосний пагон цукрового буряка [ТСТОБ, с. 5], збільшення маси коренеплодів буряків – зменшення маси коренеплодів буряків [Роїк, с. 13]; багатокомпонентні: верхня частина коренеплоду цукрового буряка – нижня частина коренеплоду цукрового буряка [ТСТОБ, с. 4], верхня частина насінини цукрового буряка – нижня частина насінини цукрового буряка [ТСТОБ, с. 20], механічне очищення коренеплодів цукрових буряків – ручне очищення коренеплодів цукрових буряків [ТСТОБ, с. 43], високосортне насіння коренеплодів цукрового буряка – низькосортне насіння коренеплодів цукрового буряка [Роїк, с. 40], справжні листочки зародка насінини цукрового буряка – несправжні листочки зародка насінини цукрового буряка [ТСТОБ, с. 5], високі програмовані врожаї коренеплодів з достатнім рівнем цукристості – низькі програмовані врожаї коренеплодів з достатнім рівнем цукристості [Роїк, с. 15] тощо.

Зрозуміло, що антонімічні відношення діють лише в контексті, тільки в межах досліджуваного термінологічного поля: *Просторова ізоляція між насінниками, стерильними за пилком і фертильними (з нормальним пилком), повинна бути не менше 10 км* [Роїк, с. 227].

Отже, антонімія як семасіологічна категорія є невід'ємною частиною терміносистем. Явище антонімії у термінологічній лексиці принципово не відрізняється від подібного у загальноживаній лексиці.

На основі здійсненого аналізу явища синонімії та антонімії в українській термінології цукрового виробництва, можемо зробити висновок, що такі типи семантичних відношень властиві їй повною мірою.

Основа синонімічних відношень у термінології – повна тотожність значень. Часткова тотожність засвідчує функціонування двох різних, хоч і близьких за значенням, термінів. Опрацювання термінологічних синонімів, добір вдалого відповідника підвищують рівень системності термінології.

Антонімічні відношення, зафіксовані в українській термінології цукрового виробництва, побудовані на основі полярного протиставлення значень одиниць абстрактної лексики. Антонімія у терміносистемі цукрового виробництва служить для розрізнення значень термінів.

У подальшому плануємо дослідити більш детально способи творення термінів цукрового виробництва.

Перелік умовних скорочень назв джерел фактичного матеріалу

<i>Бахм</i>	Бахмат М. І. Буряковий цукор – технології виробництва : навч. посібник / М. І. Бахмат, М. О. Ігнат'єв, І. А. Вітвицький. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. – 372 с.
<i>ДСТУ</i>	Цукрове виробництво. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2567:2007. – [Чинний від 2009-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 23 с.
<i>Осок</i>	Осокіна Н. М. Технологія зберігання і переробки продукції рослинництва : підручник / Н. М. Осокіна, Г. С. Гайдай. – Умань, 2005. – 614 с.
<i>Пряд</i>	Прядко М. О. Основи теплотехнології цукрового виробництва : навчальний посібник / М. О. Прядко, М. О. Масліков, В. П. Петренко та ін. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 296 с.
<i>Роїк</i>	Роїк М. В. Буряки / М. В. Роїк. – К. : ХХІ вік – РІА «ТРУД-КІІВ», 2001. – 320 с.
<i>РУСДПЦП</i>	Російсько-український словник для працівників цукрової промисловості / А. Я. Гербут, Ю. Д. Головняк, С. П. Кряквіна та ін. – К. : Кобза, 1996. – 298 с.
<i>Сирох</i>	Сирохман І. В. Товарознавство цукру, меду, кондитерських виробів : підручник / І. В. Сирохман, Т. М. Лозова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 616 с.

- ТСТОБ** Тлумачний словник з технології та обладнання бурякоцукрового виробництва. Основні терміни / В. А. Лагода, Л. П. Рева, Л. М. Хомічак та ін. – К. : НУХТ, 2004. – 84 с.
- Чугун** Чугункова Т. В. Генетичні і цитогенетичні основи гетерозису у рослин / Т. В. Чугункова, О. В. Дубровна, І. І. Лялько. – К. : Логос, 2006. – 260 с.

Список використаної літератури

1. Александрова Т. Д. Понятия и термины в ландшафтоведении / Т. Д. Александрова. – М. : Институт географии, 1986. – 111 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1987. – 348 с.
4. Лейчик В. М. Термины-синонимы, эквиваленты, варианты / В. М. Лейчик // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Вып. 2. – Новосибирск : Наука, 1973. – С. 103–107.
5. Новиков Л. А. Антонимия и словари антонимов: [предисловие] / Л. А. Новиков // Львов Л. Р. Словарь антонимов русского языка / Л. Р. Львов. – М. : Русский язык, 1988. – 380 с.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М. : Высшая школа, 1982. – 242 с.

Задояна Л. Н. Лексико-семантические отношения синонимии и антонимии в украинской терминологии сахарного производства

Аннотация

В статье проанализированы лексико-семантические отношения синонимии и антонимии в украинской терминологии сахарного производства. Синонимы в терминосистеме сахарного производства классифицированы по степени тождества семного состава (полные (дублеты), частичные синонимы), по принадлежности к определенной семиотической системе (аббревиатуры), по структуре (однословы, словосочетания). Термины-антонимы по структуре разделены на следующие типы: однословы, словосочетания (двухкомпонентные, трехкомпонентные, четырехкомпонентные и многокомпонентные).

Ключевые слова: терминология сахарного производства, термин, лексико-семантические отношения, синонимия, антонимия.

Zadoiana L. M. Lexical and semantic relations of synonymy and antonymy in the Ukrainian sugar production terminology

Summary

The subject of this article is the Ukrainian sugar production terminology.

The object of the article is the lexical and semantic relations of synonymy and antonymy in the Ukrainian sugar production terminology.

The aim of the article is to study the synonymic and antonymic relations in the Ukrainian sugar production terminology.

The achievement of the stated aim includes the following tasks:

- 1) *linguistic analysis of the terminological system of the sugar production in terms of lexical paradigmatic;*
- 2) *classification of synonyms and antonyms by the grade of the seme composition identity (full (doublets) and partial synonyms), the availability to the particular semiotic system (abbreviations), the structure (single words, word combinations).*

According to the analysis of the synonymy and antonymy phenomenon in the Ukrainian sugar production terminology we can conclude that these types of the semantic relations are characteristic for it in full.

The basis of synonymic relations in the terminology is the complete identity of meanings. The partial identity certifies functioning of two different though close meaning terms. The studying of terminological synonyms and the selection of successful analogues raise the level of the terminology consistency.

Antonymic relations recorded in the Ukrainian sugar production terminology have the basis of the polar opposition of unit meanings of the abstract vocabulary. Antonymy in the terminological system of the sugar production is used to make a distinction of the term meanings.

In the future we plan to research the ways of creating sugar production terms more detailed.

Key words: sugar production terminology, term, lexical-semantic relations, synonym, antonym.